

Meie saaga algab aastal 846 pärast Kristuse sündi.

Kogu Norras elab ligikaudu sada tuhat inimest. Skandinaavia suurim linn on Taanis asuv Hedeby, arvatavasti paari tuhande elanikuga. Maailma suurimad linnad on Konstantinoopol, Bagdad ja Tangi dünastia Xi'an Hiinas – igaühes umbes miljon elanikku. Mõne aasta pärast see dünastia langeb ja samal ajal kirjutab kuulus Tu Fu oma kauneima luuletuse. Kesk-Ameerikas Guatemalas valitsevad maiad ja veeretavad Tikalis südamega inimkehasid püramiiditrepist alla. Mongoolia rahvas jaguneb lugematuteks hõimudeks, kes tapavad ja riisuvad üksteist, ja küllap on olukord paljudel teistel maadel samasugune. Maurid ja saratseenid sõidavad Tiberi jõge mööda üles Rooma linna. Nad röövivad apostel Peetruse säilmetega altari ning selle juurde kuuluvad ehted ja aarded.

See sündmus vapustab kogu kristlikku maailma.²

Samal aastal ründavad ligi 300-pealised hundikarjad Gallias inimesi ja koduloomi ning pistavad nahka kõik, kes üritavad vastu hakata. Veidi enne lihavõtteid tabatakse üks mees suguühtelt märaga; frangid põletavad ta elusalt. Taani kuningas Haraldr Klak, kes peab Friisi rannikut viikingite eest kaitsma, sureb Friisimaal. Tema hea sõber misjonär Ansgar jätkab Rootsis Birkas rõõmusõnumi levitamist maailma lunastaja kohta, hoolimata piinavast ekseemist. Tol aastal ründavad Norra viikingid edukalt Ida-Iirimaad ja sõidavad üha suuremate salkadena Lääne-Norrast rohelinele saarele Lääneteel, kusjuures paljud asuvad teele Rogalandist. Iiri kuningas Cerball (Kjarvall) peab ambitsioonikat võimuvõitlust. Parajasti valmistub ta lahinguks ühe oma iiri rivaaliga, mille käigus langeb 1200 meest ...

Me rändame maale, mis ei ole veel pöördunud ristiusku, mida Karl Suur on mandril mõõgaga levitanud. Maale, mis hoiab veel

au sees esiisade vanu kombeid. Meres hullab Midgardri madu, taevavõlvil särab vikerkaaresild Bifröst, maa all tegutsevad nornid ja surnud. Elu kulgeb igavese ringina, kus jumalad ja maa annid jäävad jootunijõududele alla, et päikese tõustes taas võidule pääseda. Üks väikekuningas tülitseb teisega sel maal, mis ulatub mitusada meremiili põhjast lõunasse. Maal, kus elavad mitmesugused rahvad, kes siiski tunnevad teatud ühtekuuluvust, sest neil on ühine liiklussoon, mis kulgeb piki rannikut – Põhjatee.

Siin ei ole olud viimaste sajandite jooksul kuigi palju muutunud. Laevadele on tekkinud purjed.

Muidu on kõik enam-vähem endine.

Must ja inetu laps tuleb ilmale

Ühes Rogalandi paigas on kuningakoda ja seal lamab nurgavoodis üks naine, Ljúfvina. Tol ajal usuti, et sünnituse ajal tulevad kohale nornid, et määrata kindlaks vastsündinu saatus: eluiga, õnn ja rikkus. Skaldid nimetavad surma „nornide otsuseks”, saatus *pannakse inimese sisse*. Lendame saatusenornidega kaasa, kui nad lähenevad Ljúfvina sünnituskarjetele. Üle karjamaade ja niitude hõljudes näeme hobuseid ja kariloomi, kes magavad kastemärjas rohus. Näeme viljapõlde, kus pärast hiljutist kevadpühitsust on tärganud oras.

Tol varahommikul on just hakanud valgeks minema. Hallikas-rohelised murukatused sulavad maastikuga ühte. Inimesed ei ole veel üles tõusnud. Kalda ääres on ankrus paar kõrge mastiga laeva; rannas on laevakuurid kaetud loomanahkadega. Kuningakoja katuseavast, kust kostavad karjed, tõuseb suitsu.

Me ei tea sünnitavast naisest veel kuigi palju – teame ainult, et tal on ebatavaline välimus, ta ei näe skandinaavlaste ega germaani moodi välja. Tema juuksed on mustad ja nii tumedat nahka ei ole enamik inimesi varem näinud, tema ümaras, lamedas näos on mongolikurruga silmad. Võime ette kujutada, et teda ümbritsevad

teised naised – mõni valge ja mõni temasugune tõmmu. Mõlemal pool nikerdatud puuvoodit hubisevad rasvakivist õlilambis tuleleegid. Tõmmud naised kutsuvad üht vägevat vaimu ja põhjala naised hüüavad appi oma jumalannasid. Üks põhjala naine hakkab laulma „kangeid võluviise”,³ teine surub sünnitusruune (*bjargrúnir*) vastu sünnitaja kõhtu.

Niipea kui lapse pea nähtavale ilmub, lõpetavad naised kõrge-
mate jõudude appihüüdmise. Nüüd hõikavad nad sünnitavat naist.

Sünnib poiss.

Siis sünnib veel üks poiss.

Poisid mähitakse villaste tekkide sisse. Nende nahk on tume, juuksed mustad; nägu on ümar ja lame nagu emal. Nina on lame ja sõõrmed paistavad selgelt välja. Silmadel on mongolikurd. Need poisid ei ole mitte millegi poolest isasse! Naised on pahviks löödud.⁴

On alust arvata, et see ei meeldi kuningale. Kas ta on tõesti nende kahe vastsündinu isa?

Nende kaksikvendade lugu, Geirmundr ja Hámundr Mustnaha lugu on algusest peale muinasjutuline, aga see ei ole tühipaljas muinasjutt.⁵ See on „Asustamisraamatus” (*Landnámabók*) üles tähendatud erakordne lugu ja ma annan selle algusest lõpuni sõnasõnalt edasi. Nii põhjalikku lapsepõlvelugu ei ole ühegi teise Islandi asustaja kohta säilinud, ja selle loo tuuma on põhjust uskuda.

Kuningas Hjörr rüüstas Bjarmalandi. Seal sai ta saagiks Bjarmalandi kuninga tütre Ljúfvina. Too jäi Rogalandi, kui Hjörr sõjaretketele läks. Naine sünnitas kaks poega: ühe nimi oli Geirmundr ja teise nimi Hámundr. Nad olid täiesti mustad. Siis sünnitas naise träälitar poja; poisi nimi oli Leifr, ta oli trääli Loðhattri poeg. Leifr oli valge. Sellepärast tegi kuninganna träälitariga vahetuskaupa: andis oma poisid

talle ja võttis Leifri endale. Aga kui kuningas koju tuli, naeris ta põlastavalt Leifri üle ja ütles, et too on äbarik. Järgmisel korral, kui kuningas viikingiretkele läks, kutsus kuninganna külla skald Bragi ja palus tal poisse vaadata. Nad olid siis kolmeaastased. Ta laskis poisid tuppa Bragi juurde ja peitis ennast seina äärde pingile. Bragi lausus siis nii:

Kahele siin ma
kindel võin olla,
Hámundr ja Geirmundr,
Hjörri lapsed,
ent Leifr kolmas
Loðhattri poeg.
Kasvatad, naine,
kehvemat kõigist.

Ta toksas kepiga vastu pinki, kus kuninganna peidus oli. Kui kuningas koju tuli, rääkis naine loo talle ära ja näitas talle poegi. Mees ütles, et sääraseid mustnahku pole ta enne näinud, ja nii hakatigi neid hüüdma, mõlemat venda.⁶

Bragi salm on oluline – tõenäoliselt päästis just see Geirmundri sünniloo unustusse langemast. Vanapõhja kultuuris kasutati lugude ja oluliste sündmuste meelepidamiseks värse. Nagu Snorri Sturluson kirjutab: „Pärast Islandi asustamist möödus kakssada kaksteist talve, enne kui inimesed hakkasid saagasiid kirja panema, ja see oleks olnud liiga pikk aeg saagade meelepidamiseks, kui poleks olnud värse, nii uusi kui vanu, mis aitasid tõeseid teadmisi alal hoida.”⁷

Sellest lühikesest salmist vendade kohta tuleb ilmsiks nii Geirmundri kuninglik päritolu kui ka see, et ema ta hülgas, ja siis veel nõuanne, mida ema peaks tegema. Bragi salmist on käsikirjades kuus erinevat varianti, kusjuures kõik variandid on sisu poolest ühesugused, aga sõnavaliku poolest erinevad. Variatsioonid on

arvatavasti tekkinud lahknevuste tõttu suulises pärimuses, millega salm edasi kandus, kuni see kirja pandi.⁸ Nii mõnigi asjaolu viitab sellele, et salm on vana, järelikult peab ka jutustus olema vana.⁹ Lähtudes Bragi Vana salmist, saame luua endale pildi dramaatilistest sündmustest Geirmundri esimestel eluaastatel.

Bragi Vana lõi oma kuulsa „Ragnarri laulu” umbes samal ajal, kui Geirmundr ja Hámundr tegid oma esimesed sammud. Nii mõnigi asjaolu räägib selle poolt, et Bragi teenis skaldina kuningas Hjörri, aga kuna Haraldr Kaunisjuus ei oleks vanade vaenlaste ülistamist sallinud, ei ole selle kuninga ega teiste temataoliste kohta loodud värsid säilinud.

Kõik allikad kirjeldavad üksmeelselt poisse mitte ainult mustade, vaid ka enneolematult inetutena: *furðu ljótir*. Nad kirjeldavad ka stseeni, kus Geirmundr ja Hámundr näevad, et träáli poeg Leifr mängib kullatükiga. Nad lähevad tema juurde, võtavad kulla talt ära ja tõukavad ta eemale ning Leifr hakkab nutma. See seik paistab olevat loo dekoratiivne element, mis peab aitama skald Bragil aru saada, kes need kaksikud on.

„Hálfri saaga” pajatab, et poiste isa kuningas Hjörr satub peaaegu šokiseisundisse, kui ta oma poegi nende neljandal eluaastal esimest korda näeb. Ta tahab nad minema saata ja ütleb, et ei ole kunagi varem näinud sääraseid mustnahku – *heljarskinn*. See hüüdnimi viitab vanimas skaldiluules surma kehvastavale naistegelasele, kelle nimi oli Hel. Hel oli näost sama must nagu surnukehad, keda ta valitses. Hüüdnimi Heljarskinn, mille pani poistele kas isa Hjörr või Bragi Vana, tähendab niisiis „Heli moodi nahaga” ehk musta nahaga. Heli sigitasid Loki ja kuri naistroll nimega Angrboða, muretooja, ja ta ei äratanud viikingiajal just positiivseid tundeid. Pöördume nüüd tagasi oma veidra loo juurde.

Selles loos on üksjagu seiku, mis ei klapi kokku – peame katsuma vastuolude algpõhjused välja uurida. Esimese asjana tundub

ebaloogiline, et kuninganna enda meelest on pojad mustad ja inetud ning neid on võimatu armastada, nagu on öeldud „Sturlungite saaga” jutustuses Geirmundrist, ja sellepärast vahetab ta nad valge träälipoja vastu. „Hálfri saagas” on kuningannal skandinaaviapärase nimi Hagný Hakadóttir. Abstraktsed andmed, sealhulgas isikunimed, tavaliselt muutuvad aja jooksul, kui lugusid põlvest põlve edasi räägitakse. Siin kumab läbi Islandi saagakirjanduse võõravaenulik tendents. Kirjutajad keskenduvad Islandi asustajate Norra päritolule ja jätavad teiste kultuuride esindajad nii kaugele tagaplaanile kui võimalik. Keegi hilisem kirjamees on pannud „bjarmi” naisele skandinaaviapärase nime. Loo põhisisu jääb aga kõigis versioonides samaks.

Kui katsume ette kujutada, et lugu räägib hoopis Skandinaavia päritolu kuningannast, tähendab see, et kuninganna on truudust murdnud, ilmselt mõne trääliga. Sel juhul kardab ta, et poegade välimus reedab ta, ja vahetab nad sellepärast valge poisi vastu.¹⁰ Poiste päritolu teemal ei ole aga mingeid spekulatsioone, ei värssides ega jutustuses – nad on Hjörri pojad. Kuninglik päritolu avaldub aja jooksul poiste omadustes, ülikuveri tuleb madalale staatusele viitavast välimusest hoolimata ilmsiks ning samas ilmutab end valge träälipoja „madal” loomus, mis läheb edaspidi ainult hullemaks, nagu luuletab Bragi Vana.

Selle loo üle pead murdes ja püüdes selles loogikat leida, tuli mulle meelde „Asustamisraamatus” mainitud seik, et kuninganna Ljúfvina oli pärit Bjarmalandist. Kuningas Hjörri põlvneb Lääne-Norra kuningasoost, ta on germaanlase näoga põhjalane – niisii valge mees. Kust see tõmmu ja inetu välimus siis pärineb? Ajaloolane Peter Andreas Munch eelistas uskuda pärimust poiste Bjarmalandi juurte kohta ning kirjutas, et vendade tumedate juuste ja tõmmu jume lihtsaim seletus on „emapolne tšuu di päritolu”.¹¹

Võime Geirmundri ja Hámundri välimuse kirjeldust uskuda, sest neid kirjeldatakse vastupidiselt ajastu stereotüüpidele. Nii saagakirjanduses kui ka luules kirjeldatakse trääle järjekindlalt mustade ja inetutena.¹² Sellepärast saab nende kuningapoegade välimuse

kirjeldustest teha vaid ühe loogilise järelduse – et kirjeldustel on tõepõhi all. Asjaolu, et allikad on vendade välimuse suhtes üksmeelsed, kinnitab, et kuningas Hjörriil olid tõesti sidemed Kaug-Põhjaga.

Geirmundri loole mõeldes viib see aga uue mõistatuseni: miks kuningannale ei meeldinud poegade välimus, kui nad sarnanesid temaga?

Lugu väidab, et Ljúfvina võeti Bjarmalandis vangi: „*[Hjörri] tók þar at herfangi Ljúfvinu dóttur Bjarmakonungs.*” Mees, kes kogu selle loo keskajal pärgamendile kirja pani, lisas oma suva järgi üht-teist juurde – ka tema püüdis fragmente loogiliselt kokku sobitada. Lisaks võõrahirmule täheldame nende esimeste kirjapanijate puhul veel ühte selget tendentsi – nimelt minevikunägemust, et viikingiajal oli ainus rikastumise viis rüüstamine ja röövimine. Kui keegi viikingiajal oma varandust kasvatas, peetakse teda keskaegsetes allikates tõenäoliselt rüüstavaks barbariks. Võime nimetada seda vaatenurka „viikingi-kinnismõtteks”.

Oletame esialgu, et loo vahendajal oli õigus: Ljúfvina võeti vangi ja temast sai kuningas Hjörri konkubiin, nagu teatavasti sageli tavaks oli. Aga kui ta oli träälitari staatuses konkubiin, võiks arvata, et tal oli hea meel, et pojad sarnanevad temaga, mitte selle rahvaga, kes ta alistas!

Täpsemalt uurides tundub vähem tõenäoline, et ta oli konkubiin. Esiteks on tema nime tähendus vanapõhja keeles „lahke sõbratar”.¹³ Teiseks kirjutatakse, et ta on täievoliline kuninganna, kuninga abikaasa – „Asustamisraamatus” on otsesõnu kirjutatud, et ta on *kuninganna*. Ta vahetab poisid *oma träälitari* poja vastu; lugu kaotaks mõtte, kui Ljúfvinal ei oleks träälitarist kõrgemat staatust.

Sellest võib järeldada nii mõndagi olulist. Teave, et Ljúfvina võeti väevõimuga träälitariks pärast taplust vaenuliku väega, pärineb tõenäoliselt keskaegselt kirjapanijalt. Ta tahtis pakkuda seletust Hjörri pikale Bjarmalandi-reisile: see pidi olema viikingiretk (nagu näiteks Pórir Koera retk „Maailmasõõris” (*Heimskringla*)). Aga varsti näeme, et kuningas Hjörri reisil oli teine eesmärk, mis loo kirjapanijal kahe

silma vahele jäi. Asjaolu, et Ljúfvina oli kuninganna, viitab üheksandal sajandil abielu kaudu sõlmitud liidule üht Rogalandi piirkonda valitseva vanapõhja aristokraatia ning kaugel Bjarmalandi tundmatu rahva vahel. Esiialgu teame ainult nii palju, et see rahvas ei näe germaanlaste moodsust välja. Nad on tumeda nahaga; neid peetakse inetuteks. Ja ometi võtab kuningas Hjörr endale säärase välimusega naise? Võime aimata, et skandinaavlaste seisukohast ei olnud see *girndarráð* ehk „ihal põhinev abielu“, mida me tänapäeval enesest-mõistetavaks peame. Pigem on siin tegemist viikingiajal suhteliselt tavalise nähtusega – abieluga, mis kujutas endast liidulepet kahe ühiste majanduslike huvidega inimgrupi vahel.

See viib meid tõdemuseni, et vaevalt saab see olla kuninganna isiklik arvamus, et poistel on midagi viga; küllap mõtleb ja toimib ta lähtudes sellest, mida kuningas ja „valge rahvas“ tema oletust mööda arvavad ja soovivad.

Kui germaanlane ja mongol või asiaat saavad ühise lapse, on lapsel suuremad šansid pärida mongolipärane välimus kui germaani-pärane.¹⁴ Ljúfvina ei vahetanud muidugi lapsi ainult sellepärast, et skandinaavlastele niisugune välimus ei meeldinud, vaid ka sellepärast, et isa bioloogiline pärand jäi nähtamatuks.

Sel moel on võimalik vana legendi loogiliselt seletada. Ljúfvina tahtis oma mehele meele jätgi olla, ta teadis, mida „valge rahvas“ tema ja ta poegade välimusest arvab, ja talle tundus piinlik, et poisid on tema nägu.

Nii võime ehk mõista ka kuningas Hjörri reaktsiooni, kui ta oma poegi lõpuks näha sai. Kaksikud olevat käinud neljandat eluaastat, kui Ljúfvina nad skald Bragi käsul tagasi võttis ja neid Hjörriale näitas. Küllap tundis Ljúfvina selle kohtumise eel ärevust. Ta oli kuningat peaaegu neli aastat ninapidi vedanud ja oma pojad unarusse jätnud; see käis nii mitmeski mõttes mehe au pihta.

„Hálfri saaga“ pajatab, et Hjörr olevat neid nähes hüüdnud: „*Ber*

í burt!" – „Vii nad minema!" Ta ei suutnud oma poegi vaadata. Laste seisukohast ei olnud see esimene kohtumine ilmselt kuigi meeldiv. Küllap vapustas kuningat kõige enam see, et pojad ei olnud üldse tema moodi.

Kuningas Hjörr sai šokist üle. Kas kohe pärast poegade nägemist ja targa skaldi lepitavate sõnade kuulmist või hiljem, kui poisid suuremaks said. Küllap ütles ta siis oma mustadele poegadele tolle aja kombe kohaselt tere tulemast uude ellu kuningakojas. Poisid tõsteti aukohal istuvale kuningale sülle ning siis kastis kuningas nende musti juuksepahmakaid veega, pani neile nimed ja pomises ehk sealjuures endale habemesse, et need mustnahad ei ole põrmugi tema moodi. Aga selle pidi ta alla neelama, eelkõige sellepärast, et allikate andmetel tal teisi poegi ei olnud. Alles siis, kui see rituaal oli sooritatud, said poistest kuningasoo täisväärtuslikud liikmed.

Nüüd sai nende elu päriselt alguse.¹⁵

Kuigi kuningas Hjörr ja teised kodakondsed harjusid poiste välimusega, sest inimesi lakatakse inetuks või ilusaks pidamast, kui neid tundma õpitakse, oli veel teine proovikivi, millega oli raskem leppida. Poisse oli kaks. Selle järgi, mida me viikingiaja pärilusõigusest teame, oli ruumi ainult ühele troonipärijale, kui taheti, et riik püsima jääb. Olukord oli tõsine, karta oli kuningriiki kõigutavat sisemist võimuvõitlust ja konflikti. Kui usume, et Ljúfvina vahetas pojad kohe pärast sündi ära, tundub ebatõenäoline, et keegi võis teada, kumb on esmasündinu – tava kohaselt oli maa ja riigi pärijaks esmasündinu. Kõige järgi otsustades olid poisid üsna sarnased, ilmselt ühemunakaksikud.

Teeme Geirmundri sünnikoha kindlaks

Kuningas Hjörril olid niisiis sidemed ühe kauge rahvaga, kelle elupaika keskaegsed õpetlased nimetasid Bjarmalandiks. Üheksanda sajandi keskel sünnitas tema naine, kes pärines selle võõra rahva seast, ühes Rogalandi paigas kaksikud pojad.¹⁶

Kus Geirmundr siis sündis? Kuna allikad väidavad, et ta kasvas üles ühes Rogalandi kuningakojas, ei ole valik tegelikult kuigi suur. Üheksanda sajandi Rogalandi tähtsaimad võimukeskused olid Avaldsnes Karmøy saarel, Utstein Rennesøy saarel ja Sola Põhja-Jærenis. Niisiis peab Geirmundr olema seotud ühega neist.

Geirmundri sugupuu seob teda otseselt Avaldsnesi kuningakojaga. See Lääne-Norra kuningasugu, kust ta põlvneb, on seotud just selle strateegilise punktiga vana Põhjatee ääres: „Geirmundr Mustnaha ja Hámundr Mustnaha isa oli Hjörð Hálfsson, kelle isaisa oli kuningas Hjörleifr Naistemaías, kelle isa oli Hjörð, kelle isa oli Jösur, kelle isa oli Ögvaldr Avaldsnesilt.”¹⁷ Niisiis kuulus Geirmundr suguseltsi, mis oleks iga tema kaasaegse võimuahne vürsti kadedaks teinud; tõenäoliselt oli see ainus ehtne *norra* kuningasugu Lõuna-Norrast, mille kohta allikad on andmeid meie päevini alal hoidnud. Haraldr Kaunisjuuksel ei olnud nii kuninglikku sugupuud ette näidata,¹⁸ ja nii mitmeski mõttes olid Geirmundr Mustnahal seetõttu temast paremad eeldused kogu Norra kuningaks saada.¹⁹

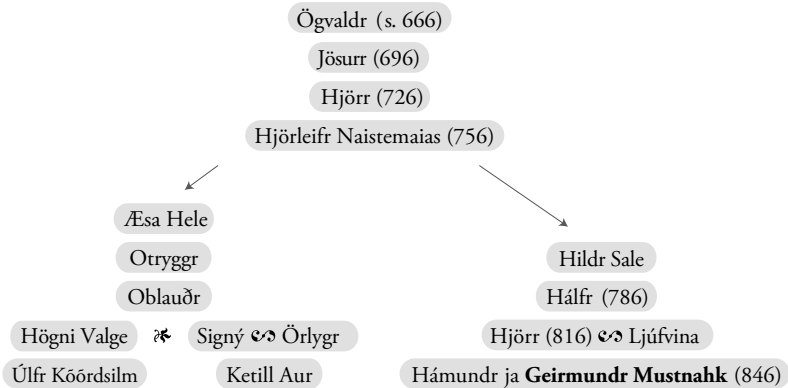
Avaldsnesilt pärinevate kuningate sugupuud seostatakse mitmesuguste eelajalooliste ja müütiliste olevustega, nagu keskajal tavaks oli, aga meie piirdume sellega, et alustame kuningas Ögvaldrist, kelle järgi Avaldsnesi neem on oma nime saanud, nagu muistend pajatab.

Niisugune näebki siis välja Geirmundr Mustnaha ning tema sõbra ja verevenna Úlfr Kõõrdsilma sugupuu (vt järgmist lehekülge). Nagu näeme, oli Úlfr isa Högni Valge öde Signý abielus Örlygr Boðvarssoniga, kellest sai Islandil Geirmundri valduste asevalitseja. Örlygri ja Signý pojast Ketill Aurust sai hiljem Islandil Geirmundri väimees.

Allikad on selle genealoogia suhtes üksmeelsed – ainus lahknevus seisneb selles, et mõni neist vahetab Úlfr Kõõrdsilma sugupuus Ótryggri ja Óblauðri omavahel ära.²⁰ Võttes arvesse esimeste Geirmundri juhtimisel toimunud Islandi-retkede aega, olen ma päri Guðbrandur Vigfússoniga, kes dateeris vendade sünni aastasse 846.

Kui arvestame sellest lähtudes iga põlvkonna vahele kolmkümmend aastat, saame tulemuseks, et kuningas Ögvaldr sündis seitsmenda sajandi teisel poolel.

Geirmundr Mustnaha sugupuu

Nendest andmetest siiski ei piisa, sest kuningasugu võib ju oma võimukeskuse asukohta muuta.

Islandi keskaegsetes allikates ei ole Rogaland sama suur kui tänapäeval. „Jaðarr” – Jæren – tähendas islandlaste kirjatükkides ilmselt Lõuna-Rogalandi, aga „Rogaland” viitas Boknafjordenist põhja pool asuvale, võib-olla Stordi ja Kvinnheradini ulatuvale piirkonnale.²¹ Meil ei ole allikaid, mis seoksid Geirmundri mõne Jæreni võimukeskusega. Lähtudes Rogalandi vanast määratlusest, kuuluvad nii Utstein kui ka Sola Jæreni alla, sest need asuvad Boknafjordenist lõuna pool. Sellest vaatevinklist oleks küsimus justkui lahendatud: Geirmundr pidi olema pärit Avaldsnesilt. Paraku ei ole asi nii lihtne, sest puudub üksmeel küsimuses, kuidas allikad Rogalandi piiritlevad.

Tuleb ette võtta põhjalikum uurimine.